

Мініч Л. М., викладач кафедри
української філології
Національного університету «Острозька
академія»

СИНЕСТЕЗІЯ – як синергетичний вияв світосприйняття у творах М. Вінграновського

У статті проаналізовано теоретичне підґрунтя синестетичних явищ в лінгвістиці, синестезію у творах М. Вінграновського, стан вивчення та основні напрямки дослідження цієї проблеми на сучасному етапі, зосереджено увагу на комплексному науковому вивченні вказаного явища насамперед з урахуванням його вияву в мовленні.

В статье проанализировано теоретическая основа синестетических явлений в лингвистике, синестезию в творчестве Н. Винграновского, уровень изучения и основные направления исследования этой проблемы, сконцентрировано внимание на комплексном научном изучении данного явления с учетом его проявлений в речи.

Ключові слова: синестезія, метафора – синестезія, синергетика, міжчуттєві асоціації, авторська синестезія.

Постановка наукової проблеми та її значення. В кінці ХХ століття помітно зріс інтерес лінгвістів до явища синестезії. Аналогічний сплеск синестетичних проявів у літературі та мові відбувався в кінці ХІХ століття у Європі.

Якщо звернутися до етимологічного значення слова „синестезія”, то у перекладі з грецької мови (пор.: грецьк. *synaesthesia*) воно означає «рівнобіжність відчуттів» і впливає з природно-біологічної властивості людини одночасно переживати враження, одержані кількома органами чуття, наприклад, сприймання кольору або світла через звуки і навпаки.

Феномен синестезії відомий російський академік - нейрофізіолог А.Лурія розглядає як „мозкову аномалію” [7, 68]. Галєєв Б.М. трактує синестезію, як норму людської психіки (сприйняття, уяви, творчості). Він вважає її специфічним проявом невербального мислення, в процесі якого відбувається порівняння або зіставлення різномодальних вражень за смисловим або емоційним критерієм. На його думку, саме синестезія – соціальний, культурний, а не біологічний феномен, саме мова, мистецтво – плацдарм, де найбільш активно формується та культивується синестезія. [3,5]. На основі зорових образів явище синестезії пояснювали представники Вюртбурзької школи гештальтпсихології, зокрема К.Бюлер пояснював синестетичну метафору на основі технічної моделі скіоптикону, тобто подвійної решітки, В. Вунд трактував метафори образним сприйняттям міміки обличчя та відчуттями органів смаку.[13,115].

Дослідники мови стверджують, що усім видам мистецтва властива синестезія, зокрема музиці (твори К.Дебюссі, М.Римського-Корсакова, О.Мессіана, О.Скрябіна), живопису (картини М.Чюрльоніса, В.Кандинського, А.Валенсі, Дж.Бельмонта), літературі (вірші А.Рембо, О.Блока, П.Тичини та Ф.Гарсія Лорки). В науковій лексиці з'являються такі терміни, як „музикальний живопис”, „світломузика”, „кольоровий слух”, „суміш відчуттів”. Відомий західноєвропейський історик мистецтва А.Хаузер висунув концепцію синестезійної основи мистецтва загалом, а також показав, що психологічним

рушієм синтезу є явище синестезії. На його думку, «синестезія і синтез – різні явища. Якщо синестезія – здатність викликати у адресата асоціативний відгук у свідомості на звук, на колір, на запах; похідна реакцій підсвідомості, явище суб'єктивного, глибинного плану, то синтез є феноменом зовнішнього плану, де наочно, матеріально і конкретно використано в царині одного мистецтва засоби іншого [3,8].

Отже, синестезія – це психологічне явище, сутність якого полягає у міжчуттєвих асоціаціях, сформованих у підсвідомості людини. У психології цей термін використовують для номінації кількох відчуттів при подразненні одного органу чуття, а у лінгвістиці він використовується на позначення механізму метафоричної аналогізації, який формується на сфері зорових, смакових, слухових, одоративних, дактильних відчуттів індивіда, що постачають власні одиниці на позначення інших концептуальних сфер.

У цій науковій роботі ставимо за мету з'ясувати своєрідність метафори-синестезії в поезії М Вінграновського.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування результатів дослідження.

Вивчаючи природу синестезії, кольорового слуху, більшість психологів стверджують, що значну роль у створенні аудіовізуальних образів відіграє емоційний фактор, який вони називають «законом емоційного знака». Сутність його полягає в тому, що «враження або образи, які мають емоційний знак,

тобто справляють на нас емоційний вплив, мають тенденцію до об'єднання між собою, незважаючи на відсутність схожості, суміжності між цими образами. Отже, утворюється комбінований витвір уяви, в основі якого лежить почуття або емоційний знак, що об'єднує різнорідні елементи».[1, 145].

Синестезія виникає як суб'єктивне переживання у творах М. Вінграновського, але одночасно має об'єктивну значимість. Емоції, почуття, які залежать від внутрішнього стану, можуть бути «пофарбовані» в різні кольори спектру : «рожеві мрії», «красна таємниця». При цьому кожен колір передає лише конкретний стан ліричного героя, психологічний малюнок розвитку почуттів: *«Коли твоя рука, солодка, ніби слава, Червонооки́м пальчи́ком майне в лимонній тиші́ і коли мене у темну глибину повергне твоя сла́да»*; *«В гірчичні́м світлі́ днів осінніх, на літо, ти ідеши, й тече твій погляд темно-синій, як вітер в затінку небес»*. Емоції розчиняються в єдиному образі, який створює автор, залишається колір та звук, одномоментний ефект синестетизму: *«Дрімає вітру срі́бна дуда, і дика груша в сні дичить, лиш не ляга моя при́блуда, лиманом з поля ідучи»*. Колір може асоціюватися не лише зі звуком, але й з відчуттям смаку, запаху, навіть з певними уявленнями, ідеями, поняттями (дні, цифри, міста): *«Уже тоді, оповесні, коли гори́ща пахну́ть перши́м сіно́м, і гарбузи цвіту́ть між картоплями, уже тоді прощання полохливе – носив я в серці – ношу кам'яну»*.

Синестезія сприяє розкриттю думок та почуттів автора, підсилює емоційно – оцінне забарвлення мови, допомагає знайти найближчий шлях до читача. Власне авторська синестезія може утворюватися: 1) шляхом переосмислення збагачення, доповнення, розширення традиційних образів; 2) власне в оказіональний спосіб. Найчисленніша групою у поезії є синестезія, що ґрунтується на **зорових** відчуттях, що зумовлено кількома причинами: мозок одержує інформацію на 85% через візуальний канал, тоді як на аудіальний апарат припадає лише 9% усієї інформації, на решту каналів – 7%. Адже перш ніж людину почути, відчутти дактильно, одоративно, її зазвичай спочатку сприймають візуально: « У лісі вже нічого не цвіте, цвіте лиш дятел на сосні сумливій, та синій дзвони к уві млі у мливій – це те цвітіння, але вже не те».

Синестезія у поезіях М. Вінграновського ґрунтується на відчуттях та образах як фрагментах ментально-психологічного комплексу, що поєднуються при аналогізації. Ще Аристотель вказував на таку природу метафоризації, вдаючись до лінгвістичних термінів *grave accent* та *acute accent* як перенесення з однієї сфери дактильних відчуттів на іншу. При цьому встановлюється паралелізм між типами наголосу, що сприймають слухом, та якістьми, які сприймають органами дотику. Поет відтворює у мовленні традиційні художньо-образні парадигми, що ґрунтуються на **смакових** відчуттях, а саме: «*Напечемо солодкої цибулі, із підчеревини нашкваримо шкварок... Під тихий крок зорі, під води при заснулі На цей пісок і ми вкладаем свій крок*»; «*Ми сядемо*

за хліб, і за вино, І за вареники з картоплею пухкою І за чарчиною хмільного супокою *Згадаємо чиєсь сумне вікно*». Світ, зображуваний поетом, віддзеркалюється в його поетичному словникові, у доборі тих метафоризованих понять, які покликані відтворити навколишню природу і передати емоційно-оцінне ставлення авторів до зображуваного. Відомий польський лінгвіст В. Дорошевський слушно писав: «У кожна мить нашого життя ми щось бачимо, чуємо, до чогось торкаємося, відчуваємо запахи, смаки, тому природно, що в нас виникає інтерес до форм нашого контактування" [4, 17].

Стилетворчим чинником ідіолекту М. Вінграновського виступає синестезія, побудована на дактильних асоціаціях, що дає змогу авторові передати плинне враження настрою, динаміку поліструктурної єдності світу, певну глобальну філософську позицію автора: *«Сніг приліг на землю льольо, Притуливсь до тебе я ,І гойднулась біля болю Новорічна ніч твоя...»*; *«Кого я так люблю – люблю тільки тебе. Рука моя в твоїй руці співає, І погляд твій в душі моїй цвіте Тим квітом, імені якому ще не знаю»*.. Така сенсорна образність базується на вже існуючих моделях поведінки людини – відчуття дотичності до фізичного тіла, щоб насолодитися теплом, ласкою та ніжністю.

Одоративні образи традиційно властиві західноєвропейському символізму і не були поширені в класичній літературі. Дослідження Л. О. Ставицької дали

можливість констатувати, що вже в українській поезії 20-30 років ХХ століття набули поширення не тільки метафори запахових вражень, а й кілька ступенів їх ускладнення: від найнижчого – фіксація і відтворення образу запаху із супроводжуючими способами семантичного ускладнення одоративної лексики.

[11]. Синестезійні метафори одоративного значення у поезіях М. Вінграновського займають не меншу частку, ніж усі інші синестетичні компоненти, наприклад: « *Сміється заєць з морквою за вухом, Мокреньким носом ловить сніженя...І пахне шишка біля себе сухо, І степ лежить від мене – до коня...»*.

Пов'язуючи аналіз лексичного матеріалу з психологічним чинником мовотворчості, варто зауважити, що кольоролексеми, як невід'ємний атрибут синестезії, у поезіях М. Вінграновського відображає ахроматичну гаму кольорів (*білий, чорний, сірий*), з якою пов'язані асоціації песимістичного плану. Чутливість до навколишнього світу, переважно його метафоричне зображення, і одночасно акцентуація на внутрішньому світі людської особистості, переживань, почуттів, вражень від навколишньої дійсності: «*Ще під інеєм човен лежав без весла, Ще не скреснув мороз, далина не воскресла – З того боку снігів задиміла весна, Білим димом снігів засиніло за Десну. Я тебе обнімав, говорив, цілував, Цілував, говорив, обнімав – обнімаю, Говорю і цілую – сльозою вже став З того боку снігів, цього боку немає...»*.

Світла гама кольорів (*жовтий, золотистий, зелений, голубий, синій*) у значенні оновлення, розквіту, підкреслює оптимістичне світосприйняття природи : *«В кукурудзинні з-за лиману, Де тихі дині в жовтих снах, Де зайченята плачуть маму І голубим сміється птах...»*.

Розкрити смисл синестетичних вияві в поезії – це зрозуміти глибинний внутрішній світ поета, особливості його мислення, його прагнень, бажань, світобачення та світосприйняття в цілому.

Отже, досліджуючи синестезію у творах М. Вінграновського, ми дійшли висновку, що власне авторські синестезії позбулися символістської концептуальності і мають психо-фізіологічну основу утворення, репрезентуючи гру-синтез різних значень перцептивної семантики – дактильної, зорової, одоративної, смакової, слухової.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ :

1. Блинов И. К вопросу о синестезии в поэзии русских поэтов-символистов. - В кн.: Всесоюзная школа молодых ученых и специалистов "Свет и музыка". Казань, 1979., С.145-146.
2. Галеев Б.М. Синестезия – чудо поэтического мышления // Научный Татарстан. – 1999. - №3. – С. 19-23.
3. Галеев Б.М. Проблема синестезии в эстетике // Современный Лаокоон: эстетические проблемы синестезии. – М.: Изд.-во МГУ, 1992. – С.5-9.
4. Дорошевский В. Элементы лексикологии и семиотики: Пер. с польск. – М.: Прогресс, 1973. – С. 17.
5. Єщенко Т.А. Своєрідність метафори синестезії у мовному стилі поетів 90-х років ХХ століття // STUDIA LITTERARIA ET LINGUISTICA: Збірник наукових праць. - Дрогобич: Коло; Ssedlce: Akademia Podlaska, 2006. – С. 213 – 223.
6. Керлот Х.Э. Словарь символов. - М.: REFL-book, 1994. - С. 551.

7. Лурия А. Маленькая книга о большой памяти. – М.: Изд.-во МГУ, 1968. – 123с.
8. Маковский М.М. Сравнительный словарь мифологической символики в индоевропейских языках: Образ мира и миры образов. М.: ВЛАДОС, 1996. – С. 192-193.
9. Мартинен С. Когнитивный анализ метафорических реакций // Когнитивная лингвистика: современное состояние и перспективы развития: Материалы Первой международной школы-семинара по когнитивной лингвистике. Ч. 2. – Тамбов, 1998. – С. 72-74.
10. Рузин И. Г. Модусы перцепции (зрение, осязание, обоняние, вкус) и их выражение в языке: Дис.... канд. филол. наук: 10. 02. 01. – М., 1995. – 199с.
11. Ставицька Л. О. Естетика слова у художній літературі 20-30 років ХХ століття (системно-функціональний аспект): Автореф. дис...докт. філол. наук: 10.02.01 / Ін.-т укр. мови НАН України. – К., 1996.
12. Степанян Л. Л. Синестезия и эмоциональность речи // Вестник Московского университета. Сер. 9. Филология. – 2004. - №4. – С. 115-120.
13. Теория метафоры. – М.: Прогресс, 1990 – 234 с.
14. Фразеологічний словник української мови / Укл. В. М. Білоножко, В. О. Винник, І. С. Гнатюк та ін.. – Кн. 2. – К.: Наукова думка, 1993.- С. 628.